

ความท้าทายต่อชุมชนปฏิบัติชาวสวนลุ่มน้ำแม่กลอง

The Challenges for Communities of Practice among Fruit Orchard

Farmers in the Mae Klong River Basin

มานะ นาคำ¹ / สมชัย ภัทรธนานันท์²

Mana Nakham / Somchai Phatharathananunth²

¹นิสิตสาขาวิชาโทศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Student in Thai Study Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

²ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

บทคัดย่อ

ชุมชนชาวสวนลุ่มน้ำแม่กลอง ต้องเผชิญกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่อยู่รายรอบและนโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ของรัฐที่กดดันต่อชุมชนชาวสวน แต่ชุมชนชาวสวนลุ่มน้ำแม่กลองยังคงดำรงความเป็นชาวสวนอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นชุมชนชาวสวนน่าจะมีคุณสมบัติบางอย่างที่ทำให้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและกรณีศึกษา ร่วมกับการสำรวจข้อมูลครัวเรือนชาวสวน พบว่าชุมชนปฏิบัติชาวสวนที่สะสมความรู้ ถ่ายทอดความรู้ในการทำสวนระหว่างกันทำให้สืบทอดการทำสวนมาได้ แต่ชุมชนปฏิบัติชาวสวนต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆตลอดเวลาทั้งจากภายในชุมชนชาวสวนและความกดดันจากภายนอก ชุมชนชาวสวนเรียนรู้สถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคมเพื่อให้มีพลังที่จะต่อกรกับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรของท้องถิ่น

คำสำคัญ: ชุมชนชาวสวน, ชุมชนปฏิบัติ, ประชาสังคม

Abstract

Fruit orchard farming communities in the Mae Klong River Basin have faced the expansion of capitalism and industrialization around them, as well as government infrastructure development policies that have put pressure on them. However, these communities have continued to exist into the present. This implies that these fruit orchard farming communities may have some special characteristics that help them cope with change. Using a qualitative approach interview key informants, case studies and household survey, we found that the fruit orchard communities of practice in this study had accumulated and passed on their farming knowledge to each other, leading to the persistence of fruit orchard farming. The fruit orchard communities of practice, however, continually face new challenges inside their communities, as well as pressure from outside. They have learned about the situations that affect their communities and have established networks to work with other groups in society to empower themselves in negotiating with the changes that affect their livelihoods and local resources.

Keywords: fruit orchard farming community, community of practice, civil society

บทนำ

การศึกษาสังคมเกษตรกรรมในประเทศไทยส่วนใหญ่จะศึกษาสังคมชาวนา ทำให้ยังขาดความรู้ความเข้าใจในสังคมชาวสวนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเกษตรกรรมไทยที่มีความสำคัญเช่นกัน ชุมชนชาวสวนตำบลเหมืองใหม่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น เป็นพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแม่กลองบริเวณอำเภอไทยซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติดินที่อุดมสมบูรณ์ มีลำคลองที่เป็นน้ำสาขาของแม่น้ำแม่กลองกระจายเต็มพื้นที่ ชาวสวนได้ใช้ทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีพ พัฒนาการทำสวนผสมแบบยกร่องที่ปลูกไม้ผลผสมผสานหลากหลายชนิด ผลผลิตของชาวสวนเข้าถึงตลาดและอุตสาหกรรมอาหารในกรุงเทพฯ และปริมณฑลซึ่งอยู่ห่างประมาณ 60 กิโลเมตรเท่านั้น ชุมชนชาวสวนสร้างและสะสมความรู้ในการทำสวนผสมแบบยกร่องสืบทอดกันมาภายใต้ความสัมพันธ์ในชุมชน โดยถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานที่สนใจการทำสวน ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในการทำสวนด้านต่างๆมีอยู่ในพื้นที่สวนต่างๆ ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

จากการทำสวน ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ร่วมกันในแนวทางการปฏิบัติของชาวสวน สร้างความเป็นชุมชนปฏิบัติชาวสวนขึ้นมา

อย่างไรก็ตามคนทำสวน คือ คนรุ่นพ่อแม่ที่สะสมความรู้ในการทำสวนผสมแบบยกร่องมาตลอดชีวิต โดยมีลูกหลานที่สนใจมาเรียนรู้โดยการปฏิบัติกันในพื้นที่สวน ลูกหลานชาวสวนที่สำเร็จการศึกษาสมัยใหม่ทำงานในเมือง ดังนั้นผู้ที่สืบทอดการทำสวนต่อไปเป็นความท้าทายต่อชุมชนปฏิบัติชาวสวน นอกจากนั้นชุมชนปฏิบัติชาวสวนเผชิญกับระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่ต้องการขยายตัวเข้ามาในพื้นที่แม่กลอง ได้แก่ อุตสาหกรรมประมงและอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่อง รวมทั้งนโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐสร้างความกดดันต่อชุมชนปฏิบัติชาวสวน ได้แก่ นโยบายการจัดการน้ำ การสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหิน การสร้างถนนเลียบอ่าวไทยลงสู่ภาคใต้และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

ดังนั้นผู้วิจัยต้องการศึกษาว่าท่ามกลางความกดดันซึ่งเป็นความท้าทายต่อชุมชนปฏิบัติชาวสวน ชุมชนชาวสวนเผชิญกับความกดดันและยังคงดำรงอยู่มาได้จนถึงปัจจุบันได้อย่างไร ชุมชนชาวสวนเรียนรู้ ปฏิบัติการ และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคมเพื่อให้ชุมชนสามารถเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาความท้าทายต่อชุมชนปฏิบัติชาวสวนลุ่มน้ำแม่กลองมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและปฏิบัติการของชาวสวนและฝ่ายต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กันในการพัฒนาพื้นที่แม่กลอง ศึกษาปฏิบัติการของชาวสวนต่อความกดดันและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคม

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยใช้การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Research) ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพในการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาพื้นที่ทั้งผู้นำชุมชนในอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งแกนนำในประชาคมคนรักแม่กลองและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การศึกษากรณีศึกษาชาวสวนที่มีความแตกต่างกันในการปลูกไม้ผลที่เป็นพืชหลักในสวนผสมที่แตกต่างกัน รวมทั้งการสำรวจข้อมูลครัวเรือนชาวสวนที่ถือครองที่ดินแตกต่างกันเพื่อศึกษาการดำรง

ชีพของชาวสวนในพื้นที่หมู่ 5 ตำบลเหมืองใหม่เพราะเป็นชุมชนที่ผู้นำชุมชนผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาพื้นที่อาศัยอยู่ โดยมีการเลือกกลุ่มตัวอย่างในการสำรวจข้อมูลครัวเรือนชาวสวนดังนี้

ตาราง 1

ขนาดและจำนวนการถือครองที่ดินของชาวสวนหมู่ที่ 5 และจำนวนกลุ่มตัวอย่างในการสำรวจข้อมูลครัวเรือนชาวสวน

ขนาดการถือครองที่ดิน (ไร่)	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	กลุ่มตัวอย่าง (ครัวเรือน)	ร้อยละ
1-4 ไร่	110	53.00	50	60.24
5-9 ไร่	53	26.00	14	16.86
10 ไร่ขึ้นไป	44	21.00	19	22.89
รวม	207	100.00	83	100.00

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บมาได้จัดหมวดหมู่ แยกแยะประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ส่วนข้อมูลจากการสำรวจครัวเรือนชาวสวนนำมาสรุปวิเคราะห์โดยโปรแกรม SPSS หาค่าเฉลี่ยร้อยละนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งผลการศึกษาได้ประเด็นที่จะนำเสนอ ดังนี้

ผลการวิจัย

ชุมชนปฏิบัติชาวสวนเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งความกดดันจากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ของรัฐ ทำให้ชุมชนปฏิบัติชาวสวนพบกับปัญหาที่ท้าทายใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ชุมชนชาวสวนมีปฏิบัติการอย่างไรทำให้สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

ผู้สืบทอด: ความท้าทายต่อชุมชนปฏิบัติชาวสวน

คนรุ่นปู่ย่าตายายได้สะสมความรู้ในการทำสวนผสมแบบยกร่องมาตลอดชีวิต โดยมีการปรับเปลี่ยนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด กล่าวคือ แต่เดิมคนรุ่นก่อนทำสวนมะพร้าวและน้ำตาลมะพร้าว เมื่อผลผลิตราคาตกต่ำและตลาดมีความต้องการบริโภคผลไม้ชาวสวนจึงเปลี่ยนมาปลูกส้มโอและลิ้นจี่เพิ่มขึ้น ระยะเวลาที่มีการปลูกมะพร้าวน้ำหอมเพื่อจำหน่ายให้แก่

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ เป็นการเปลี่ยนแปลงการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

เมื่อลูกหลานชาวสวนเรียนหนังสือสำเร็จการศึกษาและทำงานอยู่ในเมือง และการแบ่งมรดกให้ลูกทำให้พื้นที่สวนแปลงเล็กลงเรื่อยๆ จนไม่สามารถที่จะเป็นหน่วยการผลิตที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่จะดูแลครอบครัวได้ ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวแนวโน้มที่ลูกหลานซึ่งไม่ได้ผูกพันกับการทำสวน อาจจะขายที่สวนให้กับคนข้างนอกที่กำลังสนใจมาซื้อสวนที่ติดลำคลองและมีถนนเข้าถึงเพื่อสร้างที่พักตากอากาศไว้บริการแก่นักท่องเที่ยว ปัจจุบันพื้นที่สวนติดลำคลองและมีถนนเข้าถึงราคาไร่ละ 2-3 ล้านบาท จึงเป็นแรงจูงใจให้ลูกหลานอยากที่จะขายที่สวนเพื่อจะได้เงินก้อนโต แต่พ่อแม่พยายามให้ลูกหลานเก็บรักษาที่สวนไว้ ดังนั้นอนาคตพื้นที่สวนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่รุ่มร่ามน วิถีชีวิตของชุมชนชาวสวนริมลำคลองอาจถูกมองเป็นสถานที่ท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจ แทนการเป็นพื้นที่สวนผสมที่ผลิตผลไม้รสชาติอร่อยเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นแบบเดิม (Khajornphol, 2010, September 12, interview) นี่คือการเสี่ยงแห่งความหวังจากคนรุ่นลูกที่ผ่านการศึกษาสมัยใหม่และทำงานอยู่ในเมือง ต่อมาภายหลังได้ตัดสินใจกลับมาทำสวนที่บ้านเกิดของตนเอง

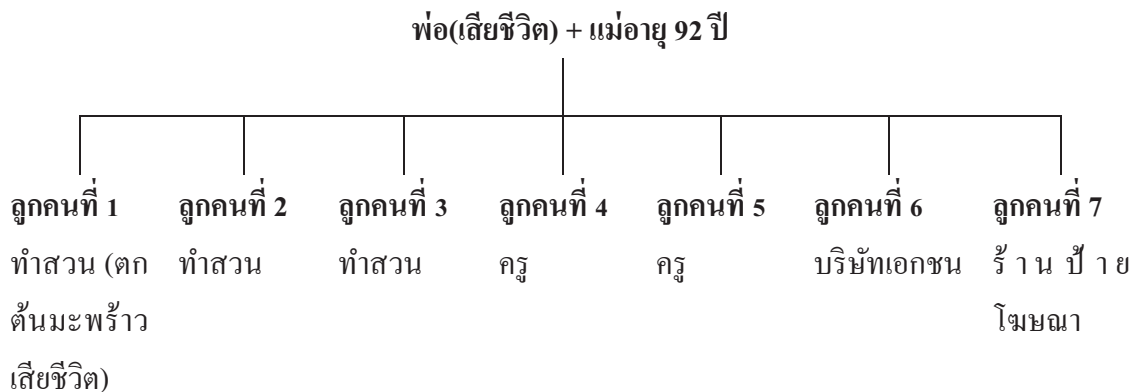
อย่างไรก็ตามแนวคิดและปฏิบัติการของชาวสวนอีกกลุ่มหนึ่งมีความมั่นใจว่าสวนผสมแบบยกร่องจะยังคงยืนหยัดต่อไปได้ โดยมองว่าการทำสวนผสมแบบยกร่องปลูกผลไม้ได้หลากหลายชนิดในพื้นที่ตำบลเมืองใหม่ เป็นระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับระบบนิเวศให้ผลผลิตที่มีมูลค่าสูงเลี้ยงครอบครัวได้ มีข้อจำกัดเพียงว่าคือชาวสวนมีพื้นที่สวนน้อยมีเพียงรายละ 3-5 ไร่เท่านั้น ทำให้การสร้างรายได้จากการทำสวนไม่สามารถขยายตัวได้มากกว่านี้ (Pakhawan and Youkamnerd, 2011, March 30, interview) นี่คือการเสี่ยงของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลซึ่งเป็นลูกของชาวสวนในพื้นที่ และเสี่ยงของเกษตรกรผู้ปลูกส้มโอปลอดสารพิษที่มองเห็นทั้งศักยภาพและข้อจำกัดของชาวสวนผลไม้ผสมผสานในพื้นที่

การจัดสรรทรัพยากรมนุษย์ของครอบครัวเพื่อสืบทอดการทำสวนมีความสำคัญ กรณีศึกษา รายหนึ่งลูกสาวเรียนจบทำงานบริษัทเอกชนที่กรุงเทพฯ มีบ้านพักอยู่ใกล้กับสวนสาธารณะที่มีคนมาเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจกันมาก ลูกสาวจึงนำผลไม้จากอัมพวามาจำหน่ายให้ผู้บริโภคโดยตรงทำให้ได้ราคาดีขึ้น เช่น มะพร้าว น้ำหอมขายที่สวนได้ผลละ 3 บาท เมื่อลูกสาวนำไปขายที่กรุงเทพฯ ได้ราคาผลละ 10-15 บาท ลูกสาวจึงสนับสนุนให้น้องชายซึ่งเรียนจบปริญญาตรีรัฐศาสตรบัณฑิตออกจากการทำงานบริษัทซึ่งได้รับเงินเดือนๆ ละ 15,000 บาท มาช่วยพ่อแม่ดูแลสวน โดยพ่อแม่ซื้อรถเก๋งป้าย

แดงให้ลูกชาย 1 คน เพื่อเป็นกำลังใจให้ลูกชายกลับมาดูแลสวนส้มโอซึ่งมีอยู่ 800 ต้นที่เริ่มจะทรุดโทรม เนื่องจากพ่อแม่ดูแลบำรุงรักษาสวนไม่ไหว เพราะต้องมีแรงงานคอยตัดกาฝากออกจากกิ่งส้มโอ รดน้ำ ฉีดยา ฉีดฮอร์โมน ใส่ปุ๋ย บำรุงต้นส้มโอให้สมบูรณ์จึงจะให้ผลผลิตที่รสชาติอร่อย

ชาวสวนครอบครัวนี้ยังต้องดูแลจัดการผลผลิตมะพร้าวที่ปลูกผสมอยู่กับส้มโอในพื้นที่สวน 33 ไร่ของครอบครัว นอกจากนั้นต้องจัดการผลผลิตมะพร้าวจากสวนของลุงอีก 2 คนพื้นที่ 20 กว่าไร่ ทั้งนี้เพราะลุงคนหนึ่งไม่ได้แต่งงานอาศัยอยู่บ้านหลังเดียวกัน ปัจจุบันลุงอายุมากแล้วจึงต้องการคนช่วยดูแลจัดการสวน ส่วนลุงอีกคนหนึ่งรับราชการอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่แม้ว่าจะมีลูกสองคน แต่ลูกทำงานอยู่ที่เชียงใหม่ไม่มีใครกลับมาดูแลสวน (Thawai and Thawai, 2011, September 20, interview) ลูกชายของชาวสวนครอบครัวนี้ต้องตัดสินใจเลือกกว่าจะทำงานกับองค์กรสมัยใหม่ในเมือง หรือจะกลับมาทำสวนซึ่งเป็นมรดกของครอบครัว ด้วยรสนิยมของลูกชายที่เคยศึกษาและทำงานอยู่ในเมืองย่อมสนใจที่จะใช้ชีวิตอยู่ในเมืองมากกว่า แต่เมื่อพิจารณาถึงความจำเป็นของครอบครัวที่ต้องมีคนมาดูแลจัดการสวนสืบทอดไป ลูกชายต้องสละการงานและการใช้ชีวิตในเมืองมาสืบทอดการทำสวน เพราะขนาดพื้นที่สวนที่ต้องดูแลจัดการมีพื้นที่มากพอที่ทำการผลิตสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวได้อย่างสบาย

อีกกรณีหนึ่งเป็นลูกหลานชาวสวนที่ได้ใช้ความรู้จากการทำงานกับบริษัทเอกชน มาเป็นผู้ประกอบการงานบริการในพื้นที่ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาผังครอบครัวนี้ ในสมัยรุ่นยายท่านที่ตำบลวัดเพลง อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดราชบุรีซึ่งอยู่คนละฝั่งคลองกับตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ที่เป็นพื้นที่ที่วิจัย ยายมีบ้านอยู่ที่คลองชะนาง หมู่ที่ 6 ตำบลเหมืองใหม่ ซึ่งเป็นสวนผสมผสานแบบยกร่องปลูกมะพร้าวเป็นหลัก มีไม้ผลผสมผสานอย่างละ 2-3 ต้น พอได้บริโภคในครัวเรือน เช่น มะม่วง มะปราง ชมพู ส้มโอ ลิ้นจี่ เป็นต้น การทำนาและการทำสวนของครอบครัวสืบทอดมาถึงรุ่นพ่อแม่ซึ่งมีลูกรวมเจ็ดคน เขียนเป็นแผนผังครัวเรือนได้ดังภาพประกอบ

ภาพที่ 1: แผนผังครัวเรือนนายช่อม แดงสกุล

จากภาพประกอบแผนผังครัวเรือน แสดงให้เห็นว่าลูกคนที่ 1-3 ยังไม่มีโอกาสเข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่เรียนรู้และสืบทอดการทำสวนจากพ่อแม่ ลูกคนที่หนึ่งประสบอุบัติเหตุจากการทำสวนตกต้นมะพร้าวเสียชีวิต ซึ่งเป็นปัญหาที่ชาวสวนมักประสบจากการขึ้นไปปาดน้ำตาลมะพร้าวและเก็บผลผลิตมะพร้าว จนถึงลูกคนที่ 4-7 ซึ่งปัจจุบันอายุอยู่ระหว่าง 40-50 กว่าปีจึงมีโอกาสดำเนินการศึกษาสมัยใหม่ประกอบอาชีพรับราชการและทำงานบริษัทเอกชน ทั้งนี้ลูกคนที่ 4 เป็นครูใกล้จะเกษียณอายุราชการได้สร้างบ้านพักอยู่ในสวนที่พ่อแม่แบ่งที่สวนให้เป็นมรดกซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านของพ่อแม่ ลูกคนที่ 5 เป็นครูอาศัยอยู่ที่บ้านกับแม่

ลูกคนที่ 6 ซึ่งเป็นกรณีศึกษาสำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) สาขาอิเล็กทรอนิกส์ เคยทำงานอยู่กับบริษัทเอกชนแห่งหนึ่งในฝ่ายผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ได้เต้าจากช่างมาเป็นเป็นหัวหน้าช่างและได้เป็นผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายบำรุงรักษาในที่สุด รวมระยะเวลาที่ทำงานกับบริษัท 27 ปี ปัจจุบันลาออกมาอยู่ที่บ้านคลองชะนาง ตำบลเหมืองใหม่ เมื่อสองปีที่แล้ว โดยมีความคิดที่จะลาออกจากบริษัทตั้งแต่ทำงานได้ 20 ปี แต่ต้องเตรียมการอยู่ 7 ปีก่อนจะลาออกมาอยู่บ้าน โดยเริ่มจากสร้างบ้านทรงไทยเพื่อทำโฮมสเตย์ในพื้นที่สวน 1.5 ไร่ ที่ได้รับมรดก และนำเงินที่สะสมจากการทำงานกับบริษัทมาซื้อสวนมะพร้าวไว้หนึ่งแปลงเนื้อที่ 7 ไร่ เพื่อเก็บมะพร้าวขายเป็นรายได้ประจำของครอบครัว การทำโฮมสเตย์เป็นรายได้เสริมเพราะจะมีนักท่องเที่ยวเข้าพักเฉพาะวันศุกร์และเสาร์เท่านั้น และไม่ได้มีนักท่องเที่ยวมาพักทุกสัปดาห์ การทำงานอยู่บริษัทเอกชนของต่างชาติได้ผ่านการอบรมเสริมความรู้ด้านการบริหารจัดการอยู่เสมอ ได้นำความรู้นั้นมาจัดการโฮมสเตย์ให้บริการที่มีคุณภาพถูกใจคนเมืองและประหยัดค่าใช้จ่าย นอกจากนั้นกรณีศึกษายังซื้อรถตู้อีก

หนึ่งคันเพื่อบริการรับส่งนักท่องเที่ยวและรับส่งนักเรียนไปโรงเรียนที่จังหวัดราชบุรี จำนวน 14 คน คิดค่าบริการนักเรียนคนละ 900 บาทต่อเดือนมีรายได้ 12,600 บาทต่อเดือนอีกด้วย

ดังนั้นแนวคิดและปฏิบัติการของลูกชาวสวนที่สำเร็จการศึกษา ผ่านประสบการณ์การทำงานกับบริษัทเอกชน ได้ใช้ความรู้ในการวางแผนและการบริหารจัดการ มาดำเนินกิจการของครอบครัวที่มีทั้งภาคเกษตรกรรมและงานบริการ เป็นการผสมผสานระหว่างการทำสวนกับการเป็นผู้ประกอบการบริการที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ทำให้ครอบครัวอยู่ได้ ชาวสวนรุ่นใหม่ได้ใช้ความรู้ความสามารถสมัยใหม่ผสมผสานกับความรู้ท้องถิ่นในการทำสวนสืบทอดการทำสวนและงานบริการในบริบทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่บริการแก่คนเมืองและการบริการรับส่งนักเรียนที่เป็นไปตามความต้องการของชาวสวนในพื้นที่ ลูกหลานชาวสวนไม่ได้ทำสวนเท่านั้นยังมีความเป็นผู้ประกอบการด้านการบริการพร้อมกันไปด้วย

ความกดดันจากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ของรัฐ: กับบทบาทเครือข่ายประชาคมคนรักแม่กลอง

ปฏิบัติการของชาวสวนต่อความกดดันจากการเปลี่ยนแปลงสะท้อนได้จากประเด็นสาธารณะที่ชาวแม่กลองให้ความสนใจร่วมกัน คือ ทิศทางการพัฒนาพื้นที่อันจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศสามน้ำและชุมชนชาวสวน ชาวแม่กลองต้องการอนุรักษ์ความเป็นเมืองสามน้ำ และการเป็นแหล่งอาหารทะเลและผลไม้ปลอดภัยจากสารพิษ ไม่ต้องการให้พัฒนาพื้นที่เป็นอุตสาหกรรม ดังนั้นทิศทางการพัฒนาพื้นที่จึงเป็นประเด็นสาธารณะที่ขึ้นกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของคนในพื้นที่ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่ประชาชนในพื้นที่ได้พึ่งพิงทำมาหากินและอยู่อาศัย สร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวจึงก่อให้เกิดความรัก ความผูกพัน ห่วงแหนถิ่นที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากิน เมื่อมีแผนงานหรือโครงการพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และการดำรงชีพของประชาชนในท้องถิ่น ประชาชนพยายามเข้าถึงข้อมูลข่าวสารโครงการพัฒนาดังกล่าวและร่วมแสดงความคิดเห็นคัดค้านโครงการเหล่านั้น

ความร่วมมือกันของชาวแม่กลองในการร่วมกันกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ เกิดการประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยในปีพ.ศ. 2541 องค์กรที่ทำงานด้านประชาสังคมและนักวิชาการได้สนับสนุนการทำงานของภาคประชาสังคมจังหวัดสมุทรสงคราม ให้เป็นพื้นที่นำร่อง

จังหวัดหนึ่งในการพัฒนากระบวนการประชาสังคมให้เข้มแข็ง โดยมีกระบวนการพัฒนาแกนนำประชาชนระดับตำบล อำเภอและจังหวัดให้ร่วมกันทำงานในนาม “ประชาคมคนรักแม่กลอง”

ประชาคมคนรักแม่กลองมีบทบาทการทำงานเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น โดยเมื่อปีพ.ศ. 2542 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตมีแผนจะขนส่งน้ำมันเตาโดยเรือขนาดใหญ่ผ่านแม่น้ำแม่กลอง เพื่อนำไปใช้เป็นพลังงานในการผลิตกระแสไฟฟ้าที่โรงไฟฟ้าในจังหวัดราชบุรี ชาวแม่กลองเกรงว่าการขนส่งน้ำมันเตาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตจะกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น จึงต้องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตามเงื่อนไขของกฎหมายที่ระบุว่าต้องมีการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (EIA) และทำประชาพิจารณ์ ประชาคมคนรักแม่กลองพยายามเข้าถึงข้อมูลโครงการขนส่งน้ำมันเตา โดยความช่วยเหลือของนักวิชาการที่มีจิตสำนึกในการทำงานเพื่อประชาชนทำให้ชาวแม่กลองเข้าถึงข้อมูลแผนการดังกล่าว แกนนำประชาคมคนรักแม่กลองนำข้อมูลมาเผยแพร่และปรึกษาหารือกับประชาชนกลุ่มต่างๆถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น เช่น กลุ่มเพาะเลี้ยงพันธุ์สัตว์น้ำ ประมงพื้นบ้าน ประชาชนที่มีบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง เป็นต้น คณะทำงานรับฟังความคิดเห็นของประชาชนกลุ่มต่างๆ จัดระบบข้อมูล คำถามข้อสงสัยต่างๆ ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น เมื่อหน่วยงานผู้รับผิดชอบโครงการเปิดเวทีประชาพิจารณ์ แกนนำชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ที่เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น ได้ตั้งคำถามต่อองค์การผู้รับผิดชอบโครงการ จนไม่สามารถตอบคำถามชาวบ้านได้อย่างชัดเจน ประชาคมคนรักแม่กลองจึงร่วมกันคัดค้านจนต้องยุติโครงการไป (U-On, 2009, September 25, interview)

ปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นว่าชาวแม่กลองยังยึดมั่นในวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ในการพัฒนาพื้นที่ ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดขึ้น เห็นได้จากในปี พ.ศ. 2548-2549 ชาวแม่กลองร่วมกันต่อต้านโครงการเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ที่จะส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของชุมชน สืบเนื่องจากรัฐบาลมีโครงการจะสร้างเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ โดยสร้างสะพานเรียบทะเลฝั่งอ่าวไทยเป็นระยะทาง 47 กิโลเมตร โดยมีมหาวิทยาลัย 5 แห่งได้รับมอบหมายให้ศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ผลดี ผลเสียทางเศรษฐศาสตร์และด้านวิศวกรรม ชาวแม่กลองและชาวเพชรบุรีร่วมกันต่อสู้คัดค้านโครงการดังกล่าวอยู่ 2 ปี จนรัฐบาลไม่กล้าตัดสินใจดำเนินโครงการ เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ชาวแม่กลองร่วมกันต่อต้านโครงการสร้างเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ คือ เมืองแม่กลองประกอบด้วยชาวสวนผลไม้และชาวประมงที่ขายผลผลิตให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือนเมืองแม่กลอง หากมีการสร้างถนนเรียบอ่าวไทยลัดลงสู่ภาคใต้ การสัญจรของผู้คนจะข้ามเลยเมืองแม่กลองไปหมด

ย่อมส่งผลกระทบต่อการขายผลผลิตของชาวสวนและชาวประมง ชาวสวนและชาวประมงจึงร่วมมือกับชนชั้นกลางในเมืองคัดค้านโครงการดังกล่าว

ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 ชาวแม่กลองพร้อมใจกันปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนอีกครั้งโดยการคัดค้านโครงการสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหิน สืบเนื่องจากมีแผนจะสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหินบนพื้นที่ 600 ไร่ริมชายฝั่งทะเลในพื้นที่อำเภอเมืองสมุทรสงคราม มูลค่าโครงการ 55,000 ล้านบาท ชาวแม่กลองร่วมกับชุมชนต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหินเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2550 และวันที่ 5 กันยายน 2550 โดยมีผู้เข้าร่วมชุมนุมนับหมื่นคนและมีผู้ร่วมลงชื่อคัดค้านกว่า 58,000 คน ประชาชนที่คัดค้านโรงไฟฟ้าให้เหตุผลข้อหนึ่งว่า ชาวแม่กลองมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี เป็นเมืองที่น่าอยู่ที่สุดของไทยสองปีซ้อน จึงไม่อยากเสี่ยงให้สร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหินซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชน (Chirawet, 2007b) การแสดงพลังคัดค้านโครงการของชาวแม่กลองทำให้รัฐบาลตัดสินใจไม่สร้างโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม

กระบวนการการรณรงค์คัดค้านโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหินของประชาคมคนรักแม่กลอง ได้เผยแพร่ข้อมูลโครงการและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อระบบนิเวศสามน้ำและวิถีชีวิตของชาวแม่กลอง ได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการ ครู นักเรียน สื่อมวลชน นักธุรกิจ นักอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมโดยมีการเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อต่างๆ เช่น วารสาร สิ่งพิมพ์ สดิกเกอร์ เว็บไซต์ การเผยแพร่ข้อมูลผ่านผู้นำชุมชนและผู้ประสานงานของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อพบกันตามร้านค้าในชุมชน ชาวสวนพูดคุยกันถึงโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหิน การได้รับการบอกกล่าวจากญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ใกล้โรงไฟฟ้าในจังหวัดราชบุรี ที่พูดกันว่าโรงไฟฟ้าส่งผลกระทบต่อสวนผลไม้ทำให้ผลไม้ไม่ออกผลผลิตตามฤดูกาล ซึ่งไม่ทราบข้อมูลดังกล่าวจะจริงเท็จประการใด แต่ส่งผลให้ชาวสวนหวั่นเกรงในผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ทำให้ชาวสวนตำบลเหมืองใหม่ออกไปร่วมเดินขบวนรณรงค์คัดค้านโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหินจำนวนมากและอยู่ร่วมจนเสร็จสิ้นการรณรงค์

ปฏิบัติการของชาวแม่กลองต่อความกดดันจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ด้านพลังงานของรัฐ ประชาคมคนรักแม่กลองประกอบด้วยชาวประมง ชาวสวน พ่อค้านักธุรกิจ ประชาชน นักเรียน แพทย์ ครู อาจารย์ เป็นต้น ซึ่งได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหิน และผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ได้ร่วมกันคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหิน ชาวสวน

ได้ข้อมูลจากประสบการณ์ของญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้โรงไฟฟ้าในจังหวัดราชบุรีที่ผลไม้มิออกดอก ออกผลตามปกติ ความวิตกกังวลว่าโรงไฟฟ้าจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวสวนทำให้ชาวสวนมีส่วนร่วมในการต่อต้านโรงไฟฟ้า แสดงให้เห็นว่าประเด็นสาธารณะหาใช่เพียงข้อมูลข่าวสารจากการณรงค์ถึงผลกระทบของโรงไฟฟ้า โดยประชาคมคนรักแม่กลองเท่านั้นที่หล่อหลอมขึ้นมาโดยการถกเถียงและการสื่อสารอย่างที่เขาเบอร์มาสยืนยันตามแนวคิดประชาสังคมเท่านั้น ประการสำคัญคือสิ่งที่เป็นสาธารณะนั้นเป็นความรู้ ปฏิบัติการและแรงปรารถนาของผู้คนในพื้นที่ชุมชนปฏิบัติ (Tanabe, 2008) ที่ต้องการปกป้องชุมชนชาวสวน

ดังนั้นแนวคิดและปฏิบัติการของชาวสวนในการคัดค้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหินอย่างแข็งขัน ไม่เพียงแค่ได้รับข้อมูลว่าโรงไฟฟ้าจะก่อให้เกิดมลพิษทางน้ำ และอากาศซึ่งผลกระทบต่อระบบนิเวศที่ซับซ้อนกลางให้มีความสำคัญ แต่ชาวสวนให้ความสำคัญกับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าทำให้ผลไม้มิออกผลผลิตตามคำบอกกล่าวของญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้โรงไฟฟ้าในพื้นที่จังหวัดราชบุรี สวนผลไม้ผสมผสานแบบบกร่องเป็นพื้นที่ที่ชาวสวนสะสมความรู้และรักษาความรู้ในพื้นที่สวนถ่ายทอดให้ลูกหลาน เมื่อโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหินจะส่งผลกระทบต่อชุมชนปฏิบัติชาวสวนมีแรงปรารถนาจะให้ชุมชนชาวสวนดำรงอยู่ต่อไป ทำให้ชาวสวนร่วมกันคัดค้านโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหินอย่างแข็งขัน แม้ว่าผู้นำในพื้นที่ไม่ได้เป็นแกนนำของประชาคมคนรักแม่กลอง

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความท้าทายต่อความเป็นผู้ประกอบการของคนท้องถิ่น

จากการศึกษาของ Faculty of Architecture, Chulalongkorn University (2011) เพื่้ออกกฎหมายผังเมืองฉบับใหม่ของจังหวัดสมุทรสงครามแทนฉบับเก่าที่ใช้มาครบ 5 ปีและขยายเวลาอีก 2 ครั้งๆ ละหนึ่งปีมาแล้ว ทั้งนี้ชาวแม่กลองได้ใช้กฎหมายผังเมืองเป็นเครื่องมือหนึ่งในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชน ผลการศึกษาเสนอว่าจังหวัดสมุทรสงครามมีดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตรและมีการปลูกพืชที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของจังหวัด เช่น มะพร้าว ส้มโอ ลิ้นจี่ เป็นต้น ส่วนพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่มีความยาวประมาณ 23 กิโลเมตรมีการทำประมงที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของจังหวัดเช่นกัน มีอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่อง เช่น อาหารทะเลแช่แข็ง การแปรรูปอาหาร เป็นต้น และมีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แม่น้ำ ลำคลอง วิถีชีวิตชาวสวน รวมทั้งประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมาเที่ยวแบบมาเช้า

เย็นกลับ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมคอนฮอยหลอดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติซึ่งอยู่ในอนุสัญญาแรมซาร์ไซด์ ดังนั้นกฎหมายผังเมืองจึงกำหนดให้พื้นที่สมุทรสงคราม โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สีเขียว ซึ่งเป็นเกราะกำบังการขยายตัวของอุตสาหกรรมในพื้นที่สมุทรสงครามได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามผังเมืองต้องมีการปรับปรุงทุก 5 ปี จึงมีนายทุนที่ซื้อที่ดินไว้เก็งกำไร ต้องการให้แก้ไขกฎหมายผังเมืองให้สามารถสร้างโรงงานอุตสาหกรรมได้เพื่อที่ดินจะได้ราคาสูงขึ้น แต่ชาวแม่กลองที่ต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น คัดค้านการแก้ไขกฎหมายผังเมืองที่ต้องการเปลี่ยนจากพื้นที่สีเขียวเป็นสีอื่น แต่กฎหมายผังเมืองอนุญาตให้มีเพียงเขตพื้นที่สีเหลือง สีส้มบ้าง ที่อนุญาตให้สร้างที่พักเพื่อการท่องเที่ยวเท่านั้น (Rodkhlay, 2011, August 11, interview)

กระบวนการสร้างวิถีชีวิตชาวสวนที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่งคลองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สะท้อนจากผู้นำชุมชนชาวสวนดังนี้ “ฉันเริ่มบุกเบิกการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตั้งแต่ปี 2539-2540 ในตอนกลางวันพานักท่องเที่ยวชมสวนผลไม้ผสมผสาน กลางคืนนั่งเรือชมหิ่งห้อย นักท่องเที่ยวพักค้างคืนที่บ้านชาวสวนธรรมดาแบบ Home stay ที่ไม่ได้สะดวกสบาย แต่ได้ศึกษาวิถีชีวิตของชาวสวน ค่อมากรมส่งเสริมการเกษตรเข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เข้ามาสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จนกระทั่งตลาดน้ำอัมพวาได้รับความนิยม ทำให้มีนักธุรกิจมาลงทุนสร้างที่พักเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแบบ Home Stay จึงค่อยๆ ชะงักลง” (Kaewnillakun, 2010, June 12, interview) ปัจจุบันมีที่พักเพื่อนักท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเหมืองใหม่ 2-3 แห่งที่คนในพื้นที่ลงทุนทำเอง แต่ในพื้นที่ตำบลสวนหลวงที่อยู่ใกล้กับตลาดน้ำอัมพวามีที่พักเพื่อบริการนักท่องเที่ยว ถูกสร้างขึ้นจำนวนมากที่ลงทุนโดยคนในพื้นที่และเริ่มมีนักธุรกิจต่างถิ่นมาลงทุน ลูกชาวสวนที่เคยการทำงานกับบริษัทเอกชนแล้วลาออกมาทำที่พักเพื่อบริการนักท่องเที่ยวในที่ดินของตนเองที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่มีความคิดเห็นว่า “ชาวสวนควรคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อสร้างรายได้จากการทำสวน ผลผลิตจากสวน ขายให้นักท่องเที่ยวโดยตรง แต่ปัญหาคือนายทุนขนาดใหญ่จะมาลงทุนสร้างที่พัก รองรับนักท่องเที่ยวที่ยังต้องการสิ่งอำนวยความสะดวก ประกอบกับทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้หลักเกณฑ์มาตรฐานโฮมสเตย์ที่ไม่สอดคล้องกับท้องถิ่น ทำให้ผู้ประกอบการรายย่อยในพื้นที่สู้นายทุนขนาดใหญ่ไม่ได้ นักท่องเที่ยวที่ไม่เข้าใจในจุดนี้ต้องการความสะดวกสบายทำให้ผู้ประกอบการรายย่อยในพื้นที่อยู่ไม่ได้” (Daengskul, 2011, January 20, interview) ดังนั้นชาวสวนมีแนวคิดของการเป็นผู้ประกอบการ

ท้องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคนท้องถิ่นเป็นเจ้าของกิจการเพื่อให้ผลประโยชน์ตกแก่ชาวสวนทำให้ชาวสวนเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมได้

ตลาดน้ำอัมพวาที่เป็นแรงดึงดูดนักท่องเที่ยวมีขนาดพื้นที่เพียง 2.5 ตารางกิโลเมตรเป็นที่ดินของวัดอัมพวันฝั่งหนึ่ง อีกฝั่งหนึ่งเป็นที่ดินของเอกชน เมื่อปี พ.ศ. 2541 เปิดเป็นตลาดน้ำวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ที่ชาวบ้าน และพ่อค้าในท้องถิ่นนำผลผลิตและสินค้ามาขายด้วยตนเอง ไม่เหมือนตลาดน้ำที่อื่นที่ผู้ประกอบการเอกชนสัมปทานตลาดน้ำไปจัดการแล้วจ้างชาวบ้านให้มานั่งขายสินค้า ตลาดน้ำอัมพวาจึงมีเสน่ห์ของความเป็นท้องถิ่นมากกว่าโดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมาเที่ยวกันตอนเย็น ในตอนกลางคืนนั่งเรือชมหิ่งห้อยที่เกาะอยู่ตามต้นลำพู นักท่องเที่ยวที่พักค้างคืนตื่นขึ้นมามีคนเข้ามาดูได้ดักบาตรพระที่บิณฑบาตทางเรือ การท่องเที่ยวที่ได้สัมผัสกับวิถีชีวิตในอดีตที่คนเมืองโยยหา ทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อัมพวาได้รับความนิยม แต่ด้วยพื้นที่ของตลาดน้ำอัมพวาคับแคบจึงรับนักท่องเที่ยวได้จำกัด ซึ่งเริ่มมีปัญหานักท่องเที่ยวในวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ มีความหนาแน่นเกินกว่าที่พื้นที่ตลาดน้ำอัมพวาจะรองรับได้ ในระยะต่อไปต้องหาแนวทางในการจัดการกับจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับขนาดพื้นที่ (Sri-Amphawa, 2007, December 5, interview)

ผู้คนในท้องถิ่นพยายามจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มีมาตรฐาน และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้คนและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นมากเกินไปจนเกิดจำกัด สร้างความภาคภูมิใจแก่คนในท้องถิ่นที่นักท่องเที่ยวมาชื่นชมทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง ทำให้ผู้ประกอบการในท้องถิ่นมีรายได้จากการบริการนักท่องเที่ยว ชาวสวนได้ขายผลผลิตให้นักท่องเที่ยว แต่เมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวกันมากขึ้นจนมีคำถามว่าเกินขีดจำกัดของพื้นที่ตลาดน้ำอัมพวาที่จะรองรับได้หรือไม่ การจราจรที่ติดขัด ขยะ ของเสียที่เกิดขึ้นจากนักท่องเที่ยว ปัญหาเหล่านี้จะจัดการอย่างไร นอกจากนั้นนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทำให้ผู้ประกอบการจากต่างถิ่นเข้ามาขายสินค้าและบริการ การควบคุมคุณภาพและราคาสินค้าทำได้ยากขึ้น พื้นที่ค้าขายที่เคยเป็นของคนท้องถิ่นที่คิดค่าเช่าราคาถูก กลายเป็นพื้นที่นักลงทุนยอมจ่ายค่าเช่าในราคาที่แพงลิ่วเพราะประเมินแล้วว่าคุ้มกับการลงทุน ทำให้ผู้ประกอบการท้องถิ่นถูกกีดกันออกจากพื้นที่ตลาดน้ำอัมพวา สินค้าที่จำหน่ายเป็นสินค้าจากพื้นที่อื่นไม่ใช่ผลผลิตในท้องถิ่นและมีราคาแพงขึ้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางลำคลองที่อัมพวาจะมีความยั่งยืนหรือไม่ ใครจะเป็นเจ้าของและได้รับผลประโยชน์เป็นคำถามที่ท้าทายอย่างยิ่ง

การที่นักท่องเที่ยวนั่งเรือชมหิ่งห้อยตามลำคลอง ทำให้ความเป็นส่วนตัวของวิถีชีวิตชาวสวนได้รับผลกระทบไปด้วย ยามค่ำกินชาวสวนเห็นคเหื้อจากการทำสวนมาทั้งวันต้องการพักผ่อน แต่ต้องถูกรบกวนจากนักท่องเที่ยวที่เล่นเรือชมหิ่งห้อยที่ต้นลำพูใกล้บ้าน ชาวสวนบางรายตัดต้นลำพูทิ้งเพื่อไม่ให้ถูกรบกวนจากนักท่องเที่ยว บางส่วนรวมกลุ่มกันไปร้องเรียนกรรมการการท่องเที่ยวของวุฒิสภาซึ่งได้ลงมาพื้นที่เพื่อรับทราบปัญหาและหาทางแก้ปัญหา นอกจากนั้นผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือราคาที่ดินสูงขึ้นมากที่สวนราคาไร่ละหลายแสนบาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สวนที่อยู่ติดลำคลองมีถนนเข้าถึงมีราคาสูงขึ้นไปถึงไร่ละเป็นล้านบาท ทั้งนี้เพราะเป็นทำเลที่เป็นที่ต้องการของเศรษฐีต้องการซื้อไว้สร้างบ้านพักตากอากาศ นักลงทุนต้องการซื้อเพื่อสร้างเป็นรีสอร์ทบริการนักท่องเที่ยว ชาวสวนไม่สามารถที่จะซื้อสวนเพื่อทำการผลิตได้อีกต่อไปเพราะไม่มีเงินเพียงพอ และผลตอบแทนจากการผลิตไม่คุ้มกับการลงทุนที่ต้องซื้อที่ดินราคาสูงขนาดนั้นมาเพื่อทำสวน ราคาที่ดินที่สูงขึ้นเป็นแรงจูงใจให้ลูกหลานชาวสวนที่ได้รับมรดกมีความอยากขายที่ดินเพราะต้องการเงินก้อนโตแม้ว่าต้องการที่จะดูแลรักษาสวนของตนเองไว้ ดังนั้นที่สวนกลายเป็นสินที่ตลาดต้องการไม่ได้เป็นเพียงปัจจัยการผลิตของชาวสวนอีกต่อไป

คนในท้องถิ่นพยายามที่จะจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางลำคลอง มีผู้ประกอบการบริการที่พักรายเล็กซึ่งมีอยู่ 700 กว่าแห่ง ในจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นที่น่ายินดีว่าเจ้าของส่วนใหญ่ยังเป็นคนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามเมื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางลำคลองของอัมพวาเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวผ่านมา 10 กว่าปีและยังเป็นที่นิยมอีกต่อไป ทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวขนาดใหญ่จากต่างถิ่นเริ่มสนใจมาซื้อที่ดินสร้างโรงแรมขนาดใหญ่ที่ทันสมัยไว้บริการแก่นักท่องเที่ยว ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการรายย่อยในท้องถิ่นที่อาจจะดำเนินกิจการต่อไปไม่ได้ เกิดความขัดแย้งกับความคิดการอนุรักษ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางลำคลองเพราะนักธุรกิจจะตอบสนองความสะดวกสบายและทันสมัยแก่นักท่องเที่ยว มากกว่าการดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของชุมชนชาวสวน ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเมืองแม่กลองต้องผ่านการทดสอบและท้าทายจากอำนาจทุนและตลาดอีกหลายครา คนท้องถิ่นจะสามารถจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เพียงใดเป็นความท้าทายอย่างยิ่ง

สรุปและอภิปรายผล

ชุมชนชาวสวนเมื่อลูกหลานเรียนหนังสือเป็นนักวิชาชีพทำงานในเมือง มีปัญหาว่าใครจะสืบทอดการทำสวน ครอบครัวชาวสวนต้องมองหาลูกหลานที่สนใจการทำสวนและพาเข้าไปคลุกคลีเรียนรู้ในการทำสวนเรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเองโดยพ่อแม่คอยให้คำแนะนำ ถ่ายทอดความรู้เทคนิคในการทำสวน เมื่อประสบปัญหาในการทำสวนเกี่ยวกับโรคและแมลง ชาวสวนรู้ว่าผู้ที่เป็นผู้รู้ที่มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหา นั่นคือใคร ชาวสวนสามารถไปขอคำแนะนำเพื่อแก้ปัญหาได้ นอกจากนั้นชาวสวนมีความเป็นผู้ประกอบการ ทำหน้าที่ในรวบรวมผลผลิต ที่มีการวางแผนและลงทุนนำผลผลิตสู่ตลาดและพร้อมที่จะรับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น เมื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นที่นิยมชาวสวน เป็นผู้ประกอบการในการจัดบริการด้านที่พักและการเดินทางแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นการเป็นผู้ประกอบการมีมานานแล้วทำให้ชาวสวนมีเครือข่ายความร่วมมือกับภายนอกมาโดยตลอด

ชุมชนชาวสวนได้รับความกดดันจากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ของรัฐที่ต้องการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของทุนนิยมอุตสาหกรรม รวมทั้งการขยายตัวของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สถานการณ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชุมชนชาวสวนกับสังคมภายนอก ที่มีพลังกว้างใหญ่ไพศาล แม้ชุมชนปฏิบัติชาวสวนได้สะสมความรู้ในการทำสวนแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้กัน สร้างผู้สืบทอดในการทำสวน แต่ในการเผชิญความกดดันจากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ของรัฐ ชุมชนชาวสวนต้องเรียนรู้ถึงการพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ชุมชนชาวสวนมีปฏิบัติการร่วมกับนักวิชาชีพต่างๆ ในเมืองแม่กลองในการเข้าถึงข้อมูลแผนงาน โครงการที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับนักวิชาการ นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสื่อมวลชน เพื่อให้ชุมชนปฏิบัติชาวสวนมีเครือข่ายความร่วมมือที่ทรงพลังในการคัดค้านนโยบายการพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น

ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงการรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านการถกเถียงและการสื่อสาร ที่ประชาคมคนรักแม่กลองสร้างขึ้นเท่านั้น แต่ชาวสวนเข้าไปมีส่วนร่วมกับนักวิชาชีพอื่นในเมืองมาจากรากฐานของชุมชนชาวสวนที่สะสมความรู้จากการปฏิบัติ หล่อหลอมเป็นแรงปรารถนาของชาวสวนในพื้นที่ที่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนปฏิบัติการของชาวสวน ให้สร้างความร่วมมือกับคนชั้นกลางในเมืองเพื่อปกป้องวิถีชีวิตของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าประเด็นสาธารณะหาใช่เพียงข้อมูลข่าวสารจากการณรงค์ถึงผลกระทบของโรงไฟฟ้าโดยประชาคมคนรักแม่กลองโดย

ผ่านการถกเถียงและการสื่อสาร อย่างที่ฮาเบอร์มาสนับสนุนตามแนวคิดประชาสังคมเท่านั้น ที่หล่อหลอมการมีส่วนร่วมของชุมชนชาวสวนในการคัดค้านการพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน แต่สิ่งที่เป็นสาระสำคัญนั้นเป็นความรู้ ปฏิบัติการ และแรงบันดาลใจ ของผู้คนในพื้นที่เป็นประการสำคัญ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป โครงสร้างทางสังคมหรือระบบทุนนิยมเป็น โครงสร้างที่ครอบงำสังคม ชุมชนเป็นพื้นที่ที่มีชีวิตที่ความสัมพันธ์ทางสังคมของประชาชนในชุมชนถูกสร้างขึ้น โดยปฏิบัติการทางอำนาจในหลายระดับหลากหลายรูปแบบ เช่น ความขัดแย้ง การต่อต้าน การต่อรองและการผ่อนปรน ชุมชนจึงเป็นพื้นที่ของการช่วงชิงทางอำนาจ การศึกษาความสัมพันธ์ของปฏิบัติการต่างๆ ของชุมชนจึงน่าสนใจเพราะชุมชนมีประวัติศาสตร์ของตนเองที่ไม่เหมือนกัน อีกทั้งปัจเจกชนที่อยู่ในชุมชนมิได้มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวกัน ปฏิบัติการเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นจึงควรค่าแก่การศึกษาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ขวัญจิวัน บัวแดง และอภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2555). *พิธีกรรมและปฏิบัติการในสังคมชาวนา*

ภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์. (2541). *วิถีชีวิตและสวนไทยในบริบทการพัฒนา: กรณีศึกษาชุมชนชาวสวน*

ในจังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุรจิต ชिरเวทย์. (2550 ก). *คนแม่กลอง* (พิมพ์ครั้งที่ 5). สมุทรสงคราม: หอการค้าจังหวัดสมุทรสงคราม.

_____. (2550 ข). *คนแม่กลอง : ฉบับพิเศษ หมายเหตุ โรงไฟฟ้าหายนะแห่งการคุกคามชีวิตและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: เครือข่ายประชาชนแม่กลอง.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. (2554). *ผังเมืองรวมเมืองอัมพวา (ปรับปรุงครั้งที่ 1) อำเภออัมพวา*

จังหวัดสมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. (2536). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่กลอง: ศึกษากรณีชุมชนมอญบ้านม่วงในลุ่มน้ำแม่กลองและพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม. ใน ปราณี วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *แม่น้ำแม่กลอง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม*. หน้า 74-112. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มนต์ชัย ผ่องศิริ, มณีมัย ทองอยู่ และเยาวลักษณ์ อภิชาติวิมลภ. (2557). ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี: การดำรงชีพของ “ผู้เลือกที่จะอยู่” อย่างคนพลัดถิ่น. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*. 10(2), pp. 81-106.

วิภาส ปรัชญาภรณ์. (2544). *ช่างไม้: ความรู้และตัวตน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2559). *ลี้มตาอำปาก จากชาวนาสู่ผู้ประกอบการ*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ชิตะฮารุ ทานาเบ. (2551). *ชุมชนกับการปกครองชีวญาณ: กลุ่มผู้คิดเชื่อเอชไอวีในภาคเหนือของไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

นลินี ต้นธูนิศย์. (2551). *มิติวัฒนธรรมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม*. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 4(1), 1-27.

อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ. (2552). *คนทำตาล: ประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ สำนัก และการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองของชาวสวนบางนางลี่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ชยันต์ วรรณะภูติ. (2549). “คนเมือง”: ตัวตน การผลิตซ้ำ สร้างใหม่ และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง. ใน อนันต์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). *อยู่ชายขอบ มองตลอดความรู้ รวมบทความเนื่องในวาระครบรอบ 60 ปี ฉลาดชาย รมิดานนท์*. หน้า 33-73. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2536). *ลุ่มน้ำแม่กลอง*. ใน ปราณี วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *แม่น้ำแม่กลอง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม*. หน้า 24-62. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เวนเกอร์, เอเตียน; แมคเคอร์ม็อท, ริชาร์ด และ ชไนเดอร์, วิลเลียม เอ็ม. (2547). *ชุมชนปฏิบัติ: การจัดการความรู้สายพันธุ์ใหม่*. (พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ, แปล). กรุงเทพฯ: วีเลิร์น.

Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rigg, J. (1997). *Southeast Asia “The human landscape of modernization and development”*.

London: Routledge.

Wenger, E. (1998). *Community of practice learning, meaning and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

การสัมภาษณ์

พิจิต บริบูรณ์, ถนอมจิต บุตรราช และทองย้อย กุ่มเกสร. (2552 ตุลาคม 12). กรรมการกลุ่มพัฒนาส้มโอเพื่อการส่งออก. สัมภาษณ์

ชอุ่ม แดงสกุล. (2554 มกราคม 20). ชาวสวน. สัมภาษณ์

ทองหยิบ แก้วนิลกุล. (2553 มิถุนายน 12). อดีตกำนันตำบลเหมืองใหม่. สัมภาษณ์

คณัฏ ขจรพล. (2553, กันยายน 12). นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแควอ้อม อ.อัมพวา จ.

สมุทรสงคราม. สัมภาษณ์

ไพรินทร์ ภัทวันต์ และบรรหาร อยู่กำเนิด. (2554, มีนาคม 30). เกษตรตำบลเหมืองใหม่และชาวสวน.

สัมภาษณ์

จะอ่อน เฟื่องอุดม. (2554 มีนาคม 24). อดีตสารวัตรกำนันตำบลเหมืองใหม่. สัมภาษณ์

นิทัศน์ รอดคล้าย. (2554 สิงหาคม 11). ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเหมืองใหม่. สัมภาษณ์

สนั่น ศรีอัมพวา. (2550 ธันวาคม 5). สมาชิกสภาเทศบาลตำบลอัมพวา. สัมภาษณ์

สมคิด ท่าไผ่ และปราณี ท่าไผ่. (2554 กันยายน 20) ชาวสวน. สัมภาษณ์

นิคม อุ่ออ่อน. (2552 กันยายน 25). ประธานชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านอำเภอัมพวา. สัมภาษณ์

Translated Thai Reference

Buadaeng, K. & Feungfusakul, A. (2012). *Rituals and practices in the northern peasant society of Thailand*. Chiang Mai: Center for Ethnic Studies and Development, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. [in Thai]

Chansomwong, A. (1998). *Homegarden and Thai way of life in development context: A case study in Samut Songkhram province*. Thesis Master of Science (Technology of Environmental Management), Mahidol University. [in Thai]

- Chirawet, S. (2007a). *Mae Klong people* (5th ed.). Samutsongkhram: Samutsongkhram Province Chamber of Commerce. [in Thai]
- _____. (2007b). *Mae Klong people (Special edition) – Remark of powerhouse, disaster on threaten of life and environment*. Bangkok: Mae Klong People Network. [in Thai]
- Collection of Articles Published to Commemorate the 60th Birthday of Dr. Shalardchai Ramitanondh, pp. 33-37. Bangkok: Matichon. [in Thai]
- Faculty of Architecture. (2011). *Amphawa comprehensive plan (First Revision), Amphawa district, Samut Songkhram province*. Bangkok: Chulalongkorn University. [in Thai]
- Jindamaneerojana, S. (1993). Local history of the Mae Klong basin. In P. Wongthes (Ed.), *The Mae Klong basin: Socio-cultural development*, pp. 74-112. Bangkok: Silpakorn University. [in Thai]
- Phongsiri, M., Thongyou, M. & Apichatvullop, A. (2014). Thai diaspora in Tenasserim: Livelihoods of “Who choose to remain” in the diaspora. *Journal of Mekong Societies*, 10(2), pp. 81-106. [in Thai]
- Prachyaporn, V. (2001). *Cabinet-maker: Knowledge and identity*. Thesis Master of Arts (Anthropology), Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University. [in Thai]
- Sattayanurak, A. (2016). *Open your eyes – Open your mouth: From “farmers” to “entrepreneurs”*. Bangkok: Matichon. [in Thai]
- Tanabe, S. (2008). *Community and governmentality: HIV/AIDS Self-Help Groups in Northern Thailand*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization). [in Thai]
- Tantuvanit, N. (2008). Cultural dimensions of the Thai social movements. *Journal of Mekong Societies*, 4(1), 1-27. [in Thai]
- Unno, A., et al. (2009). *Coconut sugar producers: History, identity, consciousness, and social movement and politics of Bangnanglee villagers*. Bangkok: Thailand Research Fund. [in Thai]

- Vaddhanaphuti, C. (2006). "The Northerners": Self, reproduction, reconstruction and social space of the northerners. In Ganjanapan, A. (Ed). *Living at the margin, looking through the knowledge*.
- Valipodom, S. (1993). The Mae Klong Basin. In P. Wongthes (Ed.), *The Mae Klong basin: Socio-cultural development*, pp. 24-62. Bangkok: Silpakorn University. [in Thai]
- Wenger, E., McDermott, R. & Snyder, W. M. (2004). *Cultivating communities of practice: A guide to managing knowledge*. (Uthai-Lertarun, P., Tran.). Bangkok: WeLearn. [in Thai]

Interviews

- Boriboon, P., Bootrat, T. and Khumkesorn, T. (2009, October 12). Committees of pomelo development for Export. Interview. [in Thai]
- Daengskul, C. (2011, January 20). Gardener. Interview. [in Thai]
- Kaewnillakun, T. (2010, June 12). Former sub-district headman, Meuang Mai Sub-district. Interview. [in Thai]
- Khajornphol, D. (2010, September 12). Chief executive of the sub-district administration organization (SAO), Khwae Om Sub-district, Amphawa District, Samut Songkhram Province. Interview. [in Thai]
- Pakkhawan, P. and Youkamnerd, B. (2011, March 30). Agricultural extension officer and gardeners, Meuang Mai sub-district. Interview. [in Thai]
- Pheng-Udom, C. (2011, March 24). Former assistant sub-district headman, Meuang Mai sub-district. Interview. [in Thai]
- Rodkhlay, N. (2011, August 11). Chief administrator of the SAO, Meuang Mai sub-district. Interview. [in Thai]
- Sri-Amphawa, S. (2007, December 5). Member of sub-district municipality council, Amphawa Sub-district. Interview. [in Thai]
- Thawai, S. and Thawai, P. (2011, September 20). Gardeners. Interview. [in Thai]

U-On, N. (2009, September 25). Chairman of village and sub-district headman club, Amphawa District. Interview. [in Thai]

ผู้เขียน

นายมานะ นาคำ

สาขาวิชาสังคมศาสตร์(พัฒนาสังคม) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น เลขที่123 ถนนมิตรภาพ อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40002

โทรศัพท์: 043-203050 โทรศัพท์.: 086-8550090 อีเมล : mana@kku.ac.th

Author

Mr. Mana Nakham

Social Science Department (Social Development), Faculty of Humanities and Social

Science, Khon kaen University, 123 Mitraparp Road, Muang District, Khon Kaen

Province 40002

Fax: 043-203050 Tel.: 086-8550090 E-mail: mana@kku.ac.th

